

**VARANGIANS NEARBY THE DANUBE DELTA.
ABOUT AN ARCHAEOLOGICAL DISCOVERY
IN THE BYZANTINE FORTRESS AT NUFĂRU,
TULCEA COUNTY**

OANA DAMIAN*, MIHAI VASILE**

Abstract: Nufără archaeological site (Tulcea county) is entirely overlapped by a contemporary village, laying on the right bank of the southern branch of the Danube. Inside the Byzantine fortress existing in here, there have been uncovered a series of dwellings and outbuildings, containing well preserved wooden structures and artifacts, dated in the 10th c. A.D. Such discoveries are rare for the Romanian archaeological milieu and there were set in connection to the presence of a northern population, which at that time was probably engaged in commercial activities in the area where the Danube reaches the Black Sea. It could be also an eventual temporary establishment inside the Nufără fortification of some mercenaries of the Byzantine armies.

Key-words: Byzantine fortress, varangians, waterlogged cultural layer, wood, dwelling, outbuilding.

Following the successful campaign of the Byzantine emperor John I Tzimiskes against the armies of Russian knyaz, Sviatoslav, from 971, the Constantinople military and administrative structure was restored on the Lower Danube. The region was turned into a *thema* – known by literary sources as Paristrion or Paradounavon, with the capital at Dorostolon (Silistra nowadays) – and the Byzantine border of the Danube¹, strengthened by rebuilding the ancient fortresses dating from the Late Roman Age, as well as by building new ones² (as that discovered in the village Nufără, Tulcea County).

The village Nufără is situated on the right shore of the most southern branch of the Danube River, Saint George. The systematic excavations began in 1978 and have continued every year since then, letting us conclude that a Byzantine fortification was built in the last quarter of the 10th c. Despite the fact that the archaeological site is beneath by the contemporary village, due to the archaeological excavations there is the restitution of the inner wall, so far the five towers were discovered, as well as a wharf, some dwellings, complexes for storage or home-based manufacture, several necropolises, many artifacts (ceramics, tools, weapons, small finds, coins,

---

* “Vasile Pârvan” Institute of Archaeology, Bucharest; e-mail: oanadamian63@gmail.com

** National History Museum of Romania, Bucharest; e-mail: vasilemihaigabriel@gmail.com

¹ For the most recent contribution see Madgearu 2007, 13–72.

² See Baraschi 1991; Măncu-Adameșteanu 2001; Damian 2005.

lead seals). It was outlined the image of an urban centre and the life of its inhabitants, from the 10th to the middle of the 13th c., also the trade contacts with the Byzantine Empire and other related regions³. The settlement beneath by the village of Nufără was identified with the medieval town named *Bruscavitz-Proslavitza*, known from the navigation maps and notaries documents⁴.

A rescue archaeological excavation (carried out in the area of a private property in 2000–2003⁵, near the western inner wall of the Byzantine fortification) identified medieval layers of about 5 m deep, dating from the 10th to 13th c., with several dwellings and pits.

The condition of the deposits has preserved, on an excavated area measuring approximately 125 m², a two phases waterlogged cultural layer, about 2 m thickness, consisting in some dwellings and outbuildings, with wooden constructive elements and artifacts, dating from the second half on the 10th c.⁶. The complex was partially investigated, because the north and the south parts of the structures lay outside of the research area.

In the southern part of the excavated area, there were discovered two superposed buildings – E-W oriented (8×3.5 m, 8.6×3.8 m) – consisting of three rooms, preserved by the timber framing. These structures comprised a base single frame of the building, made from joists, 1.65 m length maximum. It is fixed on stakes, with preserved height between 0.3 and 1 m. The central room of the building from the uppermost phase (3.5×2.6 m) has a plank floor. Beneath the planked floor room, we have discovered another wooden structure (3×2.2 m), made of joists, dating from an earlier period. There was no oven associated with the constructions, at least in the excavated area. The explanation can be that the displaying of the oven is in the unexcavated area or the absence of this installation at all, buildings without stoves being used both for storage and as dwellings, during the warmer months.

The three-part buildings where boarded in the northern part by a logs alignment, preserved on 12 m length. Two others dwellings (2.9×2 m, 3.5×3 m) with a wooden underlay, a stove made of stones (0.7×0.65 m) and a circular hearth (1 m diameter), were discovered on the east and on the west part of the three-rooms complex from the upper-most phase⁷.

Also, a rectangular building (2.6×2.4 m), with wooden framed walls and no stove, and a barn (2.3 m diameter) made by wattles were found north of the superposed buildings.

³ For research in the Nufără Byzantine fortress see: Damian *et alii* 2003; Damian *et alii* 2007; Damian *et alii* 2007–2008; Damian *et alii* 2010.

⁴ Baraschi 1989, 59–68.

⁵ For the research at Nufără, on Petre's property, see: Damian, Andonie, Vasile 2001, 164–165; Damian *et alii* 2002, 217; Damian *et alii* 2003a, 214–215; Damian *et alii* 2004, 218–219. Our special thanks for all the members of the team – mentioned in Damian *et alii* 2003a, 213 and Damian *et alii* 2004, 218 –, who were been involved in the excavation and preservation of the wooden structures.

⁶ A poster concerning this archaeological discovery was presented at the 17th Annual Meeting of European Association of Archaeologists, Oslo, Norway, 14th–18th September 2011; see *Abstracts*, 267–268.

⁷ For the plan of the dwellings see Jensen 1987, 5; Jensen 1987a, 5.

Four wooden mortars, some grains – wheat and millet – and a wooden instrument, looking like a hammer, used probably for grinding the cereals, were found in these dwellings and outbuildings of the upper-most phase.

Beneath these phase of dwellings and outbuildings, it was identified another two-rooms building, E-W oriented (8×4.6 m), with a wattle structure of the plastid walls⁸, preserved on $2.4/3/3.4/4$ m length, with partially conserved planked floor, a circular hearth (0.8 m diameter) and a stove made by stones (0.8×0.8 m).

A street level, E-W oriented, made of planks, identified on 5.7 m length and 1.2 m width, could be seen on the northern limit of the investigated area.

Some artifacts⁹ (four wooden mortars, a hammer for grinding the grains, a big comb or fork for weaving or for processing wool, a handle stave extension, a bowl, a spoon, a top, a small frame, a wax-writing tablet¹⁰) found in or out of the buildings are evidence for using the wood in the domestic or in economic activities. A small wooden cross for wearing could be associated with a Christian worship¹¹.

It seems that building timber was local – oak for the foundations logs and willow tree for the floors. The small objects are made of coniferous tree wood, an argument than these artifacts were brought from elsewhere than the Lower Danube region.

All these structures seem to represent a domestic complex, with two phases of occupation, dating – by stratigraphical position and by sandy local pottery discovered – from the second half on the 10th c.¹².

There are very few wood artifacts well preserved in Romania and even less dating from the Middle Age. We presume that these complexes with well-preserved archaeological wood, unusual for the Byzantine cultural features, could be related to a northern population, Vikings or Varangians – a trade expedition on the Lower Danube, in their route down the Dnieper to the Black Sea and then farther to Constantinople¹³, or an eventual temporary establishment inside the Nufără fortification of some mercenaries of the Byzantine armies¹⁴.

⁸ For the construction of the wooden elements of building see Jantzen, Kock 1988, 4–5.

⁹ For artifacts of the same type see *Wood Use...*, 119–343.

¹⁰ *Wood Use...*, 338–340, fig. 19.2d).

¹¹ For this kind of artifact see *Wood Use...*, 411–414.

¹² See also the well preserved timbers lining the walls of the mid to late 10th c. house uncovered at Hungate, in York, the same type at those found at Coppergate, part of the Viking town of Jorvik, stretching along the River Foss (*Viking House...*, 4–5, fig. 3–5).

¹³ See Musset 2002, 99, 101, 109–110; Boyer 2004, 210–216, 246–252. For the Lower Danube region see also Theodorescu 1974, 92–94.

¹⁴ For others archaeological examples of a Viking presence on the Lower Danube see Yotov 2003. It could be also added the northern elements found at Basarabi-Murfatlar (Barnea 1965, 605–610; Theodorescu 1974, 88–93) and the discovery at Nufără of a large number of amber artifacts (see Mănuț-Adameșteanu 1984; Damian 1993, 95–97, 102–105 and many other objects, still unpublished), probably of northern source. Unfortunately, the archaeological evidence for 10th c. could not support the theory of the identification of the site Nufără with the town Pereiaslavetz of knyaz Sviatoslav (for a dossier of this identification see Madgearu 2007, 76–77 with the bibliography).

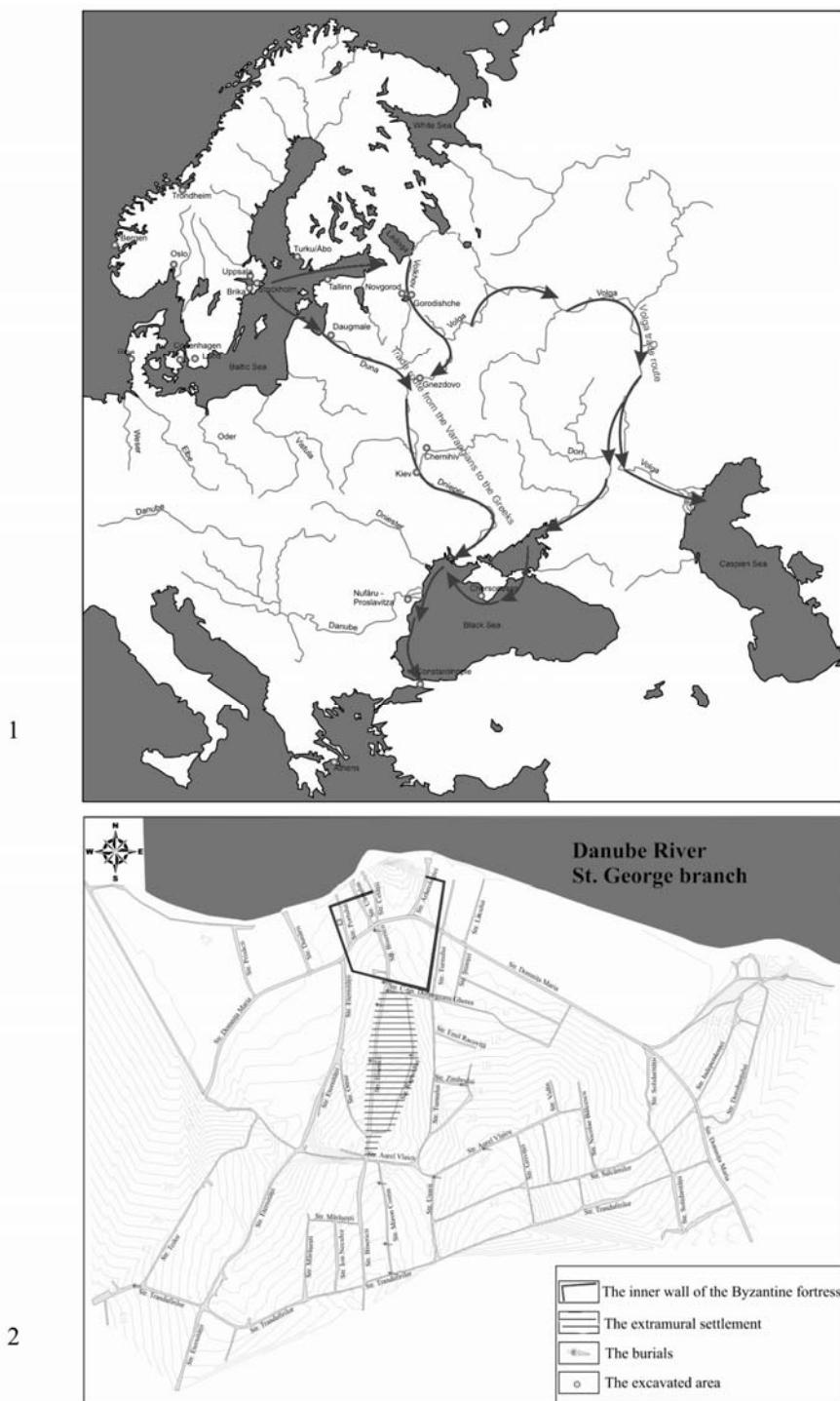

Fig. 1. 1. The “Varangians way to the Greeks”. The location of the village Nufărău, Tulcea County, Romania;
2. the displaying of the Byzantine fortress under the modern village at Nufărău.

1

2

Fig. 2. Nufărău, Tulcea county. 1. Image of the village;
2. the Byzantine fortress, the northern inner-wall and the wharf.

1

2

Fig. 3. Nufără, Tulcea county. 1-2. General views of the excavated area with the phases of waterlogged cultural layer.

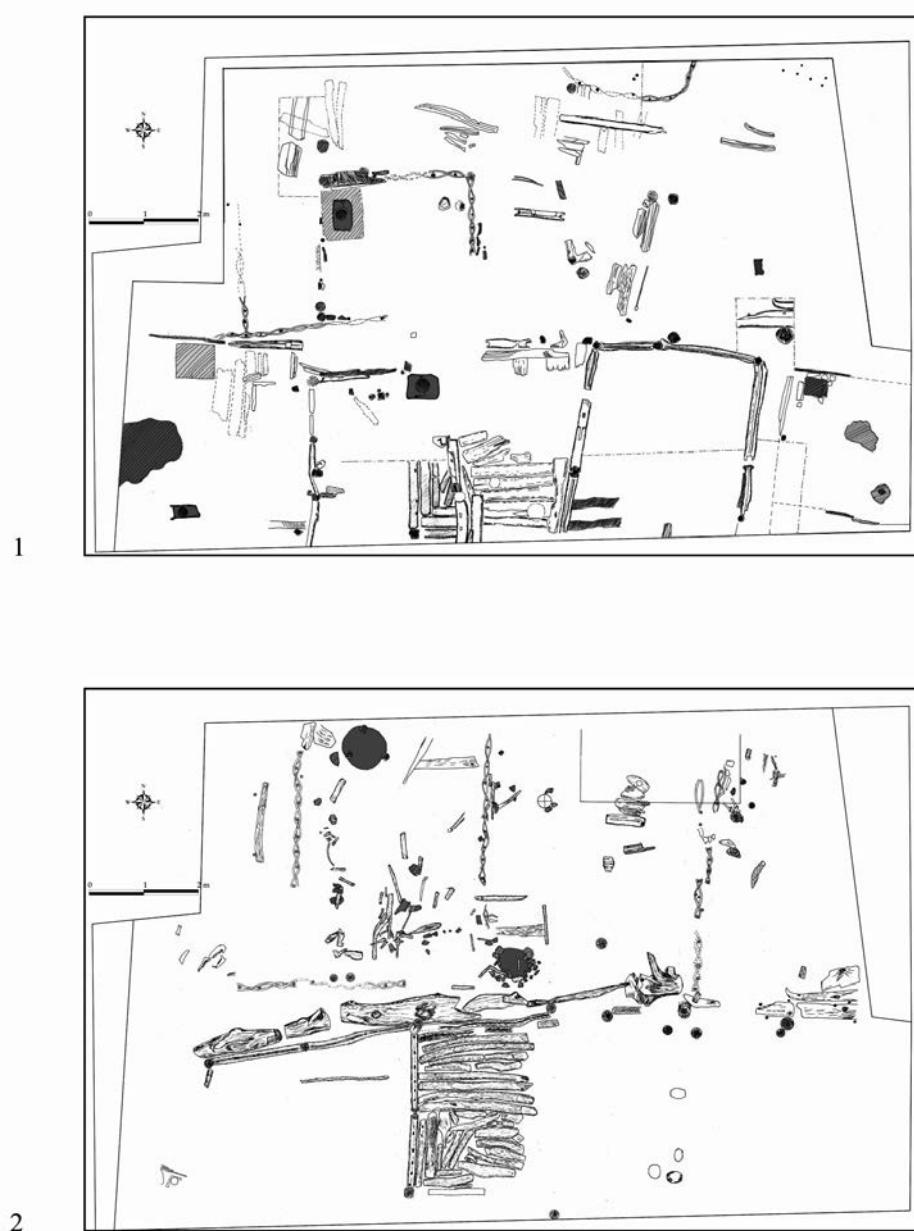

Fig. 4. Nufărul, Tulcea county. 1-2. General views of the excavated area with the phases of waterlogged cultural layer.

1

2

Fig. 5. Nufără, Tulcea county. Dwellings and outbuildings. 1. Foundations logs;
2. structure with flooring partially surviving.

1

2

Fig. 6. Nufără, Tulcea county. 1-2. Dwellings and outbuildings. Foundations logs.

1

2

Fig. 7. Nufărău, Tulcea county. Wattle structures for dwellings and outbuildings.
1. a dwelling with a circular hearth; 2. a barn.

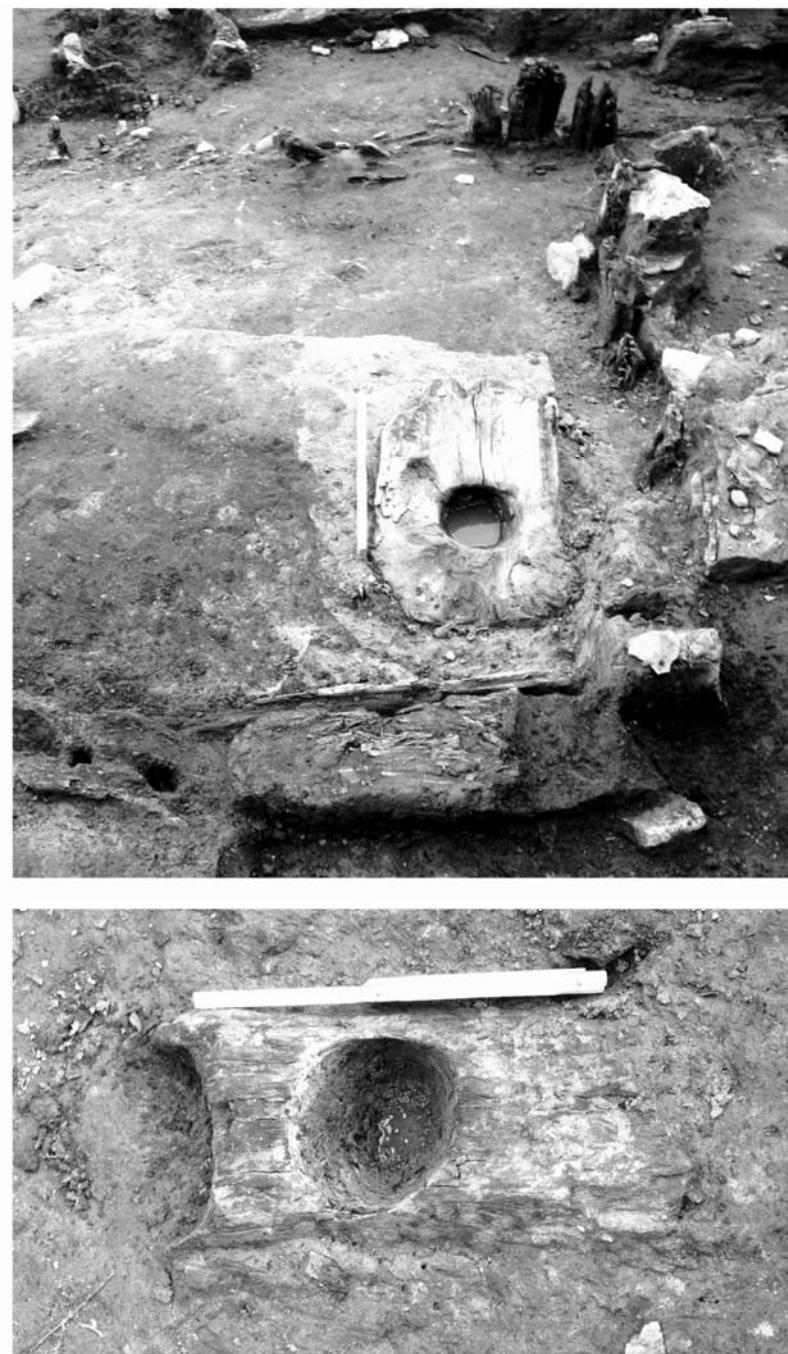

Fig. 8. Nufărău, Tulcea county. 1. An outbuilding with a wattle structure with a wooden mortar in the NW corner; 2. a wooden mortar in the three rooms building.

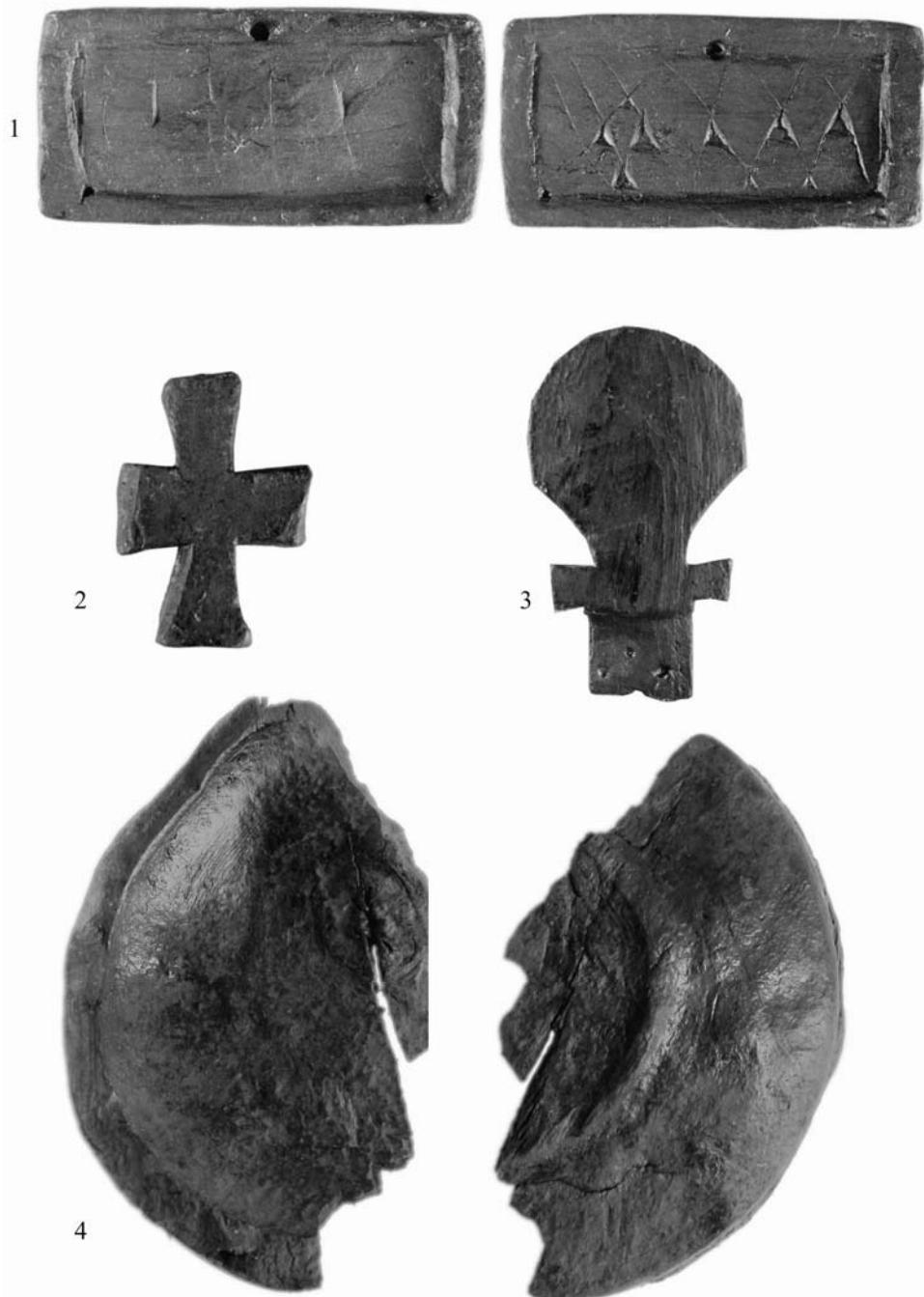

Fig. 9. Nufărău, Tulcea county. Wooden objects discovered in or out the buildings:
1. a wax-writing tablet; 2. a cross; 3. a handle stave extension; 4. a bowl.

**VAREGI LA GURILE DUNĂRII.
DESPRE O DESCOPERIRE ARHEOLOGICĂ ÎN CETATEA BIZANTINĂ
DE LA NUFĂRU (JUD. TULCEA)**

REZUMAT

Într-un sit arheologic integral suprapus de aşezarea contemporană Nufărul, jud. Tulcea, situat pe malul drept al celui mai sudic braț al fluviului Dunărea, Sfântu Gheorghe, cercetările întreprinse, începând din 1978, au pus în evidență o cetate construită *a fundamentis* de către bizantini. Ridicată în ultimul sfert al secolului al X-lea, după revenirea dominației imperiului în zona Dunării de Jos în timpul domniei împăratului Ioan I Tzimiskes, fortăreața va adăposti o aşezare ce va evoluă sub forma unui centru de tip urban până la miloul veacului al XIII-lea.

Cercetările arheologice au dus la reconstituirea traseului zidului de incintă bizantin, prin tronsoanele de curtină identificate, la descoperirea a cinci turnuri, a unui zid-baraj și a unei instalații portuare. Au fost descoperite complexe de locuire și meșteșugărești, situate atât în interiorul aşezării fortificate, cât și în afara acesteia, mai multe necropole de inhumare, un material arheologic bogat și variat (ceramică, unelte, obiecte de uz casnic, arme, piese de harnășament, obiecte de podoabă, de port și de cult, o mare cantitate de monede și câteva sigilii), ilustrând o locuire consistentă și subliniind relațiile dintre gurile Dunării și alte zone ale Imperiului bizantin. A fost propusă localizarea la Prislava-Nufărul a aşezării Proslavița-Bruscavița din actele notarului genovez Antonio di Ponzo.

Cercetările arheologice preventive desfășurate în 2000–2003 pe o proprietate privată din intravilanul localității Nufărul, proprietate situată în apropierea curtinei de vest a cetății bizantine, au dus la descoperirea, pe o suprafață de circa 125 m², a unui nivel de locuire cu două faze ocupacionales, ilustrat prin complexe de locuire și gospodărești, datând cu toată probabilitatea din a doua jumătate a sec. X.

Descoperirile, conținând structuri și amenajări constructive din bârne solide și segmente de palisade, constau din mai multe locuințe și anexe gospodărești aparținând unei depunerii de circa 2 m grosime, compusă dintr-un sediment brun, compact, conținând o mare cantitate de materie vegetală. Ansamblul a fost cercetat parțial, continuând sub malurile nordic și sudic ale suprafeței excavate.

Au fost identificate două complexe de locuire cu trei compartimente, suprapuse, cu latura lungă orientată E-V. Dimensiunile complexelor surprinse în suprafață cercetată sunt de 8 × 3,5 m, respectiv 8,6 × 3,8 m. Construcțiile se păstrează la nivelul fundației, aceasta fiind reprezentată de tâlpi de lemn din segmente de bârne, dispuse pe unul sau două niveluri, cu secțiune circulară sau rectangulară, fixate pe stâlpi de lemn cu secțiune circulară, păstrați pe înălțimi vizibile variind între 0,3 și 1 m. Încăperile centrale, parțial suprapuse, au dimensiunile de 3,5 × 2,6 m, respectiv 3 × 2,2 m, cu o podea de lemn din 14 segmente de scânduri identificate peste o structură de bârne solide. În porțiunea cercetată nu au fost identificate instalații pentru încălzit-gătit. Este posibil fie ca aceste instalații să se găsească în porțiunea rămasă necercetată, în malul sudic al suprafeței excavate, fie să lipsească, construcțiile respective servind drept anexe gospodărești și nu drept locuințe sau fiind locuite în sezonul mai cald. Complexele tricompartimentate erau mărginite spre nord de un aliniament de trunchiuri lemoase, surprins pe o lungime de 12 m. Erau încadrate spre E și spre V de locuințe pe tâlpi de lemn, cu dimensiunile surprinse de 2,9 × 2 m, respectiv 3,5 × 3 m, având cupoare de piatră, cu dimensiunile de 0,7 × 0,65 m, sau vetre circulare, cu diametrul de 1 m. La N de acest ansamblu, în centrul suprafeței excavate, a fost descoperită o construcție de formă rectangulară, cu dimensiunile de 2,6 × 2,4 m, cu peretei susținuți de un schelet din împletitură de nuiele, fără instalație de foc, reprezentând probabil o anexă gospodărească, iar la NE de aceasta un hambar, adăpostit de o împletitură de nuiele de formă elipsoidală, cu diametrul de 2,3 m, în care a fost descoperită o piuă din lemn, conținând semințe de grâu și de mei, și un instrument asemănător unui ciocan, folosit probabil pentru măcinarea grânelor.

În nordul suprafeței excavate a mai fost identificată o amenajare din scânduri, având lungimea vizibilă de 5,7 m și lățimea de 1,2 m, orientată E-V, ce pare a fi îndeplinit rolul unei „străzi”.

Sub nivelul construcțiilor și amenajărilor amintite a mai fost identificată o locuință bicamerală, orientată cu latura lungă E-V, cu dimensiunile de 8 × 4,6 m, delimitată prin împletituri de

nuiele surprinse pe lungimi de 2,4/3/3,4/4 m, marcând scheletul pereților construcției, probabil amenajați cu pământ și acoperiți cu tencuiulă. Locuința avea o vatră simplă, circulară, cu diametrul de 0,8 m și un cupor de piatră, în formă de potcoavă, cu dimensiunile de 0,8 × 0,8 m.

Suprapunerea dintre cele două niveluri ocupaționale se observă cu precădere în cazul complexelor tricompartimentate, în special în cazul încăperii centrale.

Aceste complexe de locuire și anexe gospodărești, amenajate pe fundații de lemn, cu pereți cu schelet din împletituri de nuiele, cu podele de lemn, cu instalații de încălzit-gătit, din categoria vatrelor simple și a cupoarelor de piatră, conțineau și câteva obiecte de lemn bine conservate, fie de uz casnic, fie ilustrând eventual ocupanții, preocupările sau practicarea cultului creștin.

Au fost descoperite: patru pive, un ciocan destinat măcinării grânelor, o furculiță/un pieptene folosit probabil pentru țesut sau pentru dărâcît lâna, pene și cuie de lemn, terminația/mânerul unui vas, un bol, o lingură, o ramă. Remarcăm prezența unei tăblițe cerate și a unei cruci.

Esențele lemninoase sunt reprezentate, în cazul structurilor constructive, de specii locale, stejar și, probabil, salcie, iar în cazul obiectelor, de conifere, indicuind aducerii acestora dintr-un alt spațiu geografic decât cel al Dunării de Jos.

Încadrarea cronologică a celor două faze ocupaționale ale nivelului, conținând complexe cu material lemnos, s-a făcut stratigrafic și pe baza materialului ceramic ușual descoperit, aparținând speciei nisipoase locale, opinându-se pentru a doua jumătate a sec. X.

Aceste descopeririri, rare în mediul arheologic românesc în general și în cel aparținând epocii medievală în special, făcute în perimetru unei cetăți bizantine, au putut fi atribuite prin analogie unei populații nordice, antrenate probabil în activitatea comercială în zona vărsării fluviului Dunărea în Marea Neagră, pe „drumul de la varegi la greci”, populație stabilită vremelnic în nordul Dobrogei. Nu este exclusă nici posibilitatea ca urmele vîțuirii acestei comunități să aparțină unor foști mercenari vikingi din armatele bizantine cuceritoare ale regiunii Dunării de Jos.

Cuvinte-cheie: cetate bizantină, varegi, nivel ocupațional, lemn, locuință, anexă.

BIBLIOGRAPHY

Baraschi 1989	Baraschi, S., <i>Sur la topographie ponto-danubienne au Moyen Age. I. Proslavitza</i> , RRH 28, 1–2, 52–68.
Baraschi 1991	Baraschi, S., <i>Despre civilizația urbană din Dobrogea în secolele XI–XIV</i> , SCIVA 42, 3–4, 133–152.
Barnea 1965	Barnea, I., <i>Über die mittelalterlichen Tierdarstellungen in der Dobrudscha (10–14 Jahrhundert)</i> , RESEE 3, 3–4, 590–610.
Boyer 2004	Boyer, R., <i>Les vikings. Histoire et civilisation</i> , Paris.
Damian 1993	Damian, O., <i>O necropolă medievală timpurie descoperită la Nufărul, jud. Tulcea</i> , SCIVA 44, 1, 80–113.
Damian 2005	Damian, O., <i>Repere arheologice privind orașele medievale ale diferitelor zone. Dunărea de Jos</i> , Historia Urbana 13, 1–2, 141–183.
Damian, Andonie, Vasile 2001	Damian, O., Andonie, C., Vasile, M., <i>Nufărul, jud. Tulcea</i> , în CCA, campania 2000, Suceava, 2001, 164–165, nr. 134.
Damian <i>et alii</i> 2002	Damian, O., Andonie C., Stănică, A., Vasile, M., <i>Nufărul, jud. Tulcea</i> , în CCA, Campania 2001, Buziaș, 2002, 216–218, nr. 151.
Damian <i>et alii</i> 2003	Damian, O., Andonie, C., Damian, P., Vasile, M., <i>Elemente de fortificație din epociile romano-bizantină și</i>

- Damian *et alii* 2003a
bizantină descoperite la Nufărul, jud. Tulcea, Buletin MMN 1, partea a doua, 67–76.
- Damian, O., Andonie, C., Damian, P., Vasile, M., Știrbulescu, C., Apostol, V., Haită, C., Stănică, A., Ioniță, V., Țiculeanu, G., Eftime, I., Oanea, O., Bănăseanu, A., Mușter, C., Cârligeanu, A., *Nufărul, jud. Tulcea, în CCA, Campania 2002*, Covasna, 213–216, nr. 128.
- Damian, O., Palincaș, N., Georgescu, C., Andonie, C., Vasile, M., Stănică, A., Mândroiu, L., Bănăseanu, A., Ioniță, V., *Nufărul, jud. Tulcea, în CCA, Campania 2003*, Cluj-Napoca, 218–219, nr. 131.
- Damian, O., Vasile, M., Stănică, A., Bănăseanu, A., Samson, A., *Cercetări arheologice preventive la Nufărul, jud. Tulcea*, MCA SN 3, 107–151.
- Damian, O., Mănuțu-Adameșteanu, G., Vasile, M., Stănică, A., Bănăseanu, A., Samson, A., Vasile, G., *Descoperiri funerare în situl arheologic de la Nufărul, jud. Tulcea*, CA 14–15, 305–392.
- Damian, O., Vasile, M., Stănică, A., Samson, A., Ene, D., *Date noi despre cetatea bizantină de la Nufărul, jud. Tulcea, Buletin MMN S.N., 7–8, 2010, 28–35 și I–V.*
- Jantzen, C., Kock, J., *Mosens faest-nings-vaerker*, Skalk 1, 1988, 3–8.
- Jensen, S., *Hvildings vikinger*, Skalk 1, 3–8.
- Jensen, S., *Overgangshuset*, Skalk 6, 3–8.
- Madgearu, A., *Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X–XII*, Târgoviște.
- Mănuțu-Adameșteanu, Gh., *Un medalion de chihlimbar descoperit la Nufărul*, Pontica 17, 225–230.
- Mănuțu-Adameșteanu, Gh., *Istoria Dobrogei în perioada 969–1204. Contribuții arheologice și numismatice*, București.
- Musset, L., *Invaziile, vol. II, Al doilea asalt asupra Europei creștine*, București.
- Theodorescu, R., *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X–XIV)*, București.
- Viking House found at Hungate*, Current Archaeology 225, 19, 9, 2008, 4–5.
- Wood Use in Medieval Novgorod*, Brisbane, M., Hather, J. (eds), Oxford, 2007.
- Yotov, V., *Vikintite na Balkanite/The Vikings on the Balkans*, Varna.

EXPLICAȚIA FIGURILOR

Fig. 1. 1. „Drumul de la varegi la greci”. Localizarea sitului de la Nufărul, jud. Tulcea; 2. situl, reprezentat de cetatea bizantină, marcat pe planul localității Nufărul.

Fig. 2. 1. Localitatea Nufărul, jud. Tulcea; 2. zidul nordic de incintă și instalația portuară ale cetății bizantine.

Fig. 3. Nufărău, jud. Tulcea. Zona cercetată pe proprietatea A. Petre; 1.-2. cele două faze ocupaționale ale nivelului de locuire cu structuri de lemn.

Fig. 4. Nufărău, jud. Tulcea. Zona cercetată pe proprietatea A. Petre. 1.-2. cele două faze ocupaționale ale nivelului de locuire cu structuri de lemn. Planuri.

Fig. 5. Nufărău, jud. Tulcea. Locuințe și anexe. 1. Fundații de lemn; 2. podea de lemn parțial păstrată.

Fig. 6. Nufărău, jud. Tulcea. Locuințe și anexe. Fundații de lemn.

Fig. 7. Nufărău, jud. Tulcea. Structuri de lemn împletite pentru locuințe și anexele lor; 1. locuință; 2. hambar.

Fig. 8. Nufărău, jud. Tulcea. 1. Anexă cu pereti din lemn și o piuă din lemn în colțul nord-vestic; 2. piuă din lemn descoperită în locuință cu trei încăperi.

Fig. 9. Nufărău, jud. Tulcea. Obiecte din lemn descoperite în interiorul și în afara locuințelor și anexelor. 1. tăblă cerată; 2. cruce; 3. mâner (de vas); 4. castron.